

interdisciplinary (the place of a new concept in the system of other stylistic concepts) and interdisciplinary (differentiation of the new stylistic notion from the concepts of other disciplines, in particular linguistic) distancing the stylistic concept and determining the place of a new concept in the system of stylistic and linguistic concepts; 4) activity: doing exercises for recognizing the stylistic concept (fixing the concept); 5) creative: the use of a stylistic concept in speech practice (the use of the concept); acquisition of skills to collect illustrative material for representing a stylistic concept; 6) professionally oriented – acquisition of skills to explain the stylistic notion of schoolchildren in the future pedagogical work; 7) reflexive – self-examination, self-evaluation, self-control of the level of assimilation of the stylistic concept through the implementation of control tasks of various types (tests, tasks of modular control works, etc.).

Key words: *stylistics of the Ukrainian language, formation of stylistic concepts, teacher of the Ukrainian language and literature, higher education establishments, methodical system, stages of the concept formation.*

УДК 378:373.3.091.12.011.3–051:811.161.2

Любов Райська, Наталія Янко
Liubov Raiska, Nataliia Yanko

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВНІЙ ОСВІТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

COMPETENCE-BASED APPROACH TO THE STUDY OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN LANGUAGE EDUCATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

У статті розкривається сутність компетентнісного підходу до вивчення порівняльних конструкцій у мовній освіті майбутніх учителів початкової школи. Розглядаються критерії розмежування власне порівнянь, порівняльних зворотів і неповних підрядних порівняльних речень, їх функції в мовленні. Аналізуються складні питання пунктуації в порівняльних структурах.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, синтаксична компетентність, порівняльна конструкція, порівняння, порівняльний зворот, підрядне порівняльне речення, критерії розмежування, потенційна предикативність.*

Основною метою вищої освіти є підготовка кваліфікованого педагога відповідного профілю, який усвідомлює себе україномовним комунікантом, здатним впливати на становлення й розвиток національної гідності, комунікативної компетентності особистості учня.

Проблема підготовки компетентних фахівців початкової школи є сьогодні особливо актуальною в Україні у зв'язку зі створенням єдиного європейського простору вищої освіти і реформуванням освітньої галузі. У цьому контексті важливим аспектом сучасної лінгводидактики є успішне забезпечення послідовної реалізації компетентнісного підходу до вивчення мовних явищ та формування україномовної комунікативної компетентності особистості.

Визначальна складова комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової ланки освіти – синтаксична компетентність, що базується на знаннях про синтаксичну систему української мови та вміннях доцільно використовувати мовні одиниці синтаксису в різних ситуаціях спілкування. Саме тому осмислення питань теорії мови повинно супроводжуватися смисловою і стилістичною характеристикою синтаксичних явищ; розглядати слід як

граматичну будову синтаксичних одиниць, так і їхнє значення, функції в мовленні, практиці вживання.

Одним із найбільш проблемних питань сучасного синтаксису української мови є розгляд граматичної природи порівнянь.

В українській лінгвістиці граматичну природу цих синтаксичних конструкцій досліджували І. Вихованець, О. Глазова, С. Караман, М. Каранська, А. Кващук, Г. Козачук, М. Плющ, О. Пономарів, І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, С. Шевчук, Н. Шкуратяна, К. Шульжук, І. Ющук [1; 2; 8-14] та інші вчені.

На сьогодні недостатньо висвітленими, на наш погляд, у підручниках і посібниках для педагогічних закладів вищої освіти залишаються критерії розмежування лінгвістичних понять “порівняння”, “порівняльний зворот” і “підрядне порівняльне речення”. Немає однозначності і в деяких питаннях пунктуації в реченнях з порівняннями.

Мета статті – розглянути особливості реалізації компетентнісного підходу до вивчення порівнянь у мовній освіті майбутніх учителів початкової школи.

Компетентнісний підхід до вивчення порівняльних конструкцій сучасної української літературної мови на факультеті початкового навчання полягає, по-перше, у чіткому розмежуванні лінгвістичних понять “порівняння”, “порівняльний зворот”, “підрядне порівняльне речення”; по-друге, в оцінці цих синтаксичних явищ з погляду їх синонімічних і стилістичних можливостей; по-третє, в умілому використанні порівняльних мовних структур у комунікативних ситуаціях; по-четверте, у дотриманні пунктуаційних норм у реченнях з порівняльними конструкціями на письмі.

У термінологічній енциклопедії з лінгвістики слово “порівняння” тлумачиться як “стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленнєву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними” [7, с. 475].

Термін “зворот” у навчальній літературі трактують по-різному: 1) як структура; 2) словосполучення; 3) будова речення; 4) неповне речення; 5) другорядний член; 6) слово або група слів [4, с. 2].

У новому тлумачному словнику української мови (укладачі В. Яременко, О. Сліпушко) подано такі визначення понять:

“Порівняння – слово або вислів, у якому називається особа, предмет або явище, з яким порівнюється хто-, що-небудь” [6, с. 807].

“Зворот – тип синтаксичної конструкції; певний спосіб поєднання слів” [5, с. 749].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях порівняльний зворот трактують як іменник у називному відмінку з залежними словами чи без них (А. Кващук), зазначається, що, на відміну від підрядного речення, порівняльний зворот передає не відносно закінчену думку, а окремі поняття; йому не властива предикативність, модальність та інтонаційна завершеність (Г. Козачук, С. Доломан); порівняльний зворот може трансформуватися в інші синтаксичні конструкції, зокрема в орудний відмінок з порівняльним значенням (Г. Козачук, Л. Кадомцева) тощо. Але жодне із цих визначень не містить чітких критеріїв розмежування порівняльних зворотів і неповних підрядних порівняльних речень. І як наслідок – різний підхід до синтаксичного аналізу таких конструкцій у навчальних посібниках і підручниках для закладів вищої освіти. Зокрема, речення типу “А козаки, **як хміль отой**, в’ються круг Ганнусі” (Т. Шевченко), “І світ стрепенувся, **мов збуджений птах**” (М. Рильський), “У тебе голос чистий, **як струмок**” (Леся Українка) розглядаються як складнопідрядні, а не як прості ускладнені ([10; 14] та ін.).

На наш погляд, **порівняльний зворот** – це синтаксична конструкція (мовна структура), що складається з порівняльного сполучника та слова або словосполучення (поширеного чи непоширеного), що образно характеризує особу, предмет, явище, дію чи ознаку через зіставлення їх з іншими, більш відомими чи більш виразними.

Порівняння – більш загальне поняття, ніж порівняльний зворот, і воно не завжди має при собі порівняльний сполучник. Порівняння може бути виражене:

- 1) порівняльним зворотом:
Віки минули, **як єдиний схлип** (Л. Костенко);
Пливуть віки, **мов кораблі Колумба** (Є. Гуцало);
- 2) підрядним порівняльним реченням:
І зблиснула гроза – **неначе вихопила ніж** (Л. Костенко);
І пам'ять губить образи, **як квітка пелюстки** (О. Олесь);
- 3) частиною іменного складеного присудка:
Душа болить, і тіло **як чуже** (Л. Костенко);
Голова без розуму **як ліхтар** без свічки (Нар. творчість);
- 4) прикладкою:
очі-**зорі**, брови-**шнурочки**, хлопець-**богатир**, дівчинка-**дюймовочка**;
- 5) обставиною, вираженою іменником в орудному відмінку:
ходить **павою**, дивиться **вовком**, співає **соловейком**.

Щодо **підрядних порівняльних** речень, то їх або виділяють в окремий тип (І. Вихованець, І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, М. Каранська та ін.), або розглядають як один із підтипів складнопідрядних речень способу дії (А. Медушевський, Л. Кадомцева). Врахування семантики і структури складного речення дає підстави вважати порівняльні підрядні окремим типом складнопідрядного речення.

Крім того, лінгвісти стверджують, що порівняльні відношення можуть виражатися нерозчленованими (однокомпонентної будови) і розчленованими (двокомпонентної будови) складнопідрядними реченнями (І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська).

Зазначимо, що реченнями нерозчленованої структури називаються такі складнопідрядні речення, підрядна частина яких відноситься до одного слова або словосполучення головної частини. Складнопідрядні речення розчленованої структури – це такі речення, підрядна частина яких відноситься до всієї головної частини в цілому і пов'язується з нею за допомогою так званих семантичних сполучників, тобто сполучників, що виражають певні семантичні відношення (причинові, умовні, допустові, порівняльні тощо). Тому більш правильним є визначення **порівняльних речень** як складнопідрядних речень “розчленованої структури, підрядна частина яких, поєднуючись із головною за допомогою порівняльних сполучників як, мов, немов, наче, неначе, ніби та ін., пояснює її шляхом порівняння і відповідає на питання як?” ([9, с. 452-453; 10, с. 370]).

Підрядні порівняльні речення можуть бути повними і неповними. До повних порівняльних речень належать лише ті, що мають підмет і присудок. Неповними порівняльними реченнями є конструкції з відсутнім присудком чи підметом. Саме неповні порівняльні речення з відсутнім присудком і викликають дискусію у мовознавчих колах.

На наш погляд, порівняльними підрядними реченнями, на відміну від порівняльних зворотів, є лише конструкції з потенційною предикативністю, в яких можна визначити присудок, орієнтуючись на присудок головної частини. Виходячи з таких міркувань, відокремленими членами речення з порівняльним значенням слід вважати іменники, що вживаються з порівняльними сполучниками самостійно або лише з означеннями, наприклад: Славився, **як лев**, а загинув, **як муха** (Нар. творчість); Швидкий, **як вітер** (Нар. творчість); Сопе, **як ковальський міх** (Нар. творчість); Прилетіла, **як щаслива доля** (О. Довженко); Я квітку не можу зірвати, бо їй, **як людині**, болить (В. Сосюра); Просинь неба обліпили неповороткі, важкі, **мов глина**, хмари (М. Коцюбинський); Набігла хмарка, **як чумацьке ряденце**, та лише покропила суху землю (М. Коцюбинський).

Порівняльний зворот у реченні може виступати такими членами речення: 1) відокремленою обставиною: А в будинку тихо, **як у колодязі** (Ю. Мушкетик); **Як жовті лисиці-красуні**, проміння упало по полю (А. Малишко); **Як леви**, боролись вони за народ (О. Олесь); 2) відокремленим

означенням: Налита, туга, **мов вишня**, очі горять, стріляють блискавками (О. Гончар); Є люди, як дуби, і є дуби, **як люди** (Д. Павличко); Над лісом висипали зорі, **як золотий мак** (С. Васильченко).

Здебільшого порівняльний зворот знаходиться безпосередньо біля того члена речення, якого стосується: Горпина стоїть на хатньому порозі біла, як хустка (Марко Вовчок).

Порівняльний зворот може бути виражений не лише іменником у називному відмінку, а й іншими відмінковими формами: **Як парость виноградної лози**, плекайте мову (М. Рильський) – знахідний відмінок; З нею ріс, **як з рідною сестрою** (Д. Павличко) – орудний відмінок; На дні душі, **немов на дні ріки**, каміння споминів лежать роки (Д. Павличко) – місцевий відмінок.

Слід акцентувати увагу студентів й на тому, що порівняльні конструкції можуть бути виражені фразеологічними одиницями, які в реченні не відокремлюються і на письмі комами не виділяються, наприклад: Ворона знала кожного з нас як облупленого (О. Довженко); Дощ ллє як з відра; берегти як зіницю ока; мовчить мов риба; руки як лід; білий як стіна; легкий як пір'їна; свіжий як огірочок; розтанув як сніг; тихо як у вусі; червоний як жар; розсілася як квочка; гарна як намальована; пролетів як стріла; упав як підкошений; все йде як по маслу та ін.

До підрядних порівняльних речень варто відносити порівняльні конструкції, які містять у своєму складі обставини й додатки, бо саме вони стосуються пропущеного присудка, наприклад: Вертить, як швець **шилом**; Возиться, як кіт з **оселедцем**; Гризе, як іржа **залізо**; Дивиться, як вовк **на козу**; Величається, як попадає **на весіллі**; Уперся, як кілок **у тин** (Нар. творчість); Чотири літа пролетіло, як сірі птахи **за лани** (А. Малишко). Порівняймо: Вертить, як швець (вертить) шилом; Возиться, як кіт (возиться) з оселедцем.

Розглянемо нижченаведені приклади:

1. Душа летить в дитинство, **як у вирій** (Л. Костенко).
2. В небі чистім і прозорім сонце сяє, **наче в морі** (М. Рильський).
3. Час летів, **немов на крилах**, і, **мов сон**, життя минало (Леся Українка).
4. Небеса прозорі, **мов глибінь ріки**, падають, **як зорі**, з явора листки (Д. Павличко).

На наш погляд, виділені конструкції в цих прикладах слід трактувати як порівняльні звороти, оскільки їм не властива потенційна предикативність і в реченнях вони виступають відокремленими обставинами: душа летить (як?), як у вирій; сонце сяє (як?), наче в морі; час летів (як?), немов на крилах; життя минало (як?), мов сон; прозорі (наскільки?), мов глибінь ріки; падають (як?), як зорі.

Порівняймо такі рядки:

Ні сил, ні крил, ані натхнення –
Хоч стій, хоч падай – все одно...

**Мов якір, кинутий на дно,
Чи блазень, скинутий зі сцени.**

Не сподіваюсь, не надіюсь
(Хоч зо святими упокой).

**Так, мов з комедії герой,
Обпльований в останній дії** (В. Буденний).

“Мов якір, кинутий на дно, чи блазень, скинутий зі сцени” – речення, оскільки має потенційну предикативність (підмет “Я”), і в ньому порівняння “мов якір чи блазень” виступає іменною частиною складеного присудка (Я мов якір чи блазень...), тобто це просте ускладнене відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами, речення. Інша синтаксична структура “Так, мов з комедії герой, обпльований в останній дії” є складнопідрядним неповним реченням із підрядним порівняльним сполучником мов: Так (як?), мов (я) з комедії герой, обпльований в останній дії.

Таким чином, за основний критерій розмежування порівняльних зворотів і неповних підрядних порівняльних речень із відсутнім присудком варто вважати синтаксичні функції слів, що входять до складу порівняльних конструкцій. Порівняльні звороти не лише не мають

своїх предикативних центрів – підмета і присудка, але й не потребують їх. Наявність обставини або додатка у складі порівняльної структури дає підстави вважати таку конструкцію підрядним порівняльним реченням, оскільки обставина чи додаток залежать від пропущеного присудка.

Отже, в процесі розгляду питань “Порівняльний зворот” і “Складнопідрядне речення з підрядними порівняльними” на факультеті початкового навчання варто акцентувати увагу студентів на вищезазначених критеріях розмежування порівняльних зворотів і неповних підрядних порівняльних речень. Це дасть змогу виробити у майбутніх учителів початкової школи вміння бачити структуру речення, його граматичну організацію, що є основою для оволодіння виражальними можливостями рідного слова.

Перспективними напрямками подальшого дослідження можуть бути стилістичні можливості порівняльних конструкцій та практичний аспект визначення різновидів порівнянь у сучасній українській літературній мові, питання пунктуації.

Список використаних джерел

1. Доленко М. Т. Сучасна українська мова : навч. посіб. / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – 3-тє вид., перероб. – Київ : Вища шк., 1987. – 352 с.
2. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібник / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
3. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – Київ : Вища шк., 2003. – 462 с.
4. Могильницька Г. Розрізняймо порівняння, порівняльні звороти і підрядні речення з порівняльним змістом / Галина Могильницька // Дивослово. – 2010. – № 11. – С. 2–8.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укладачі : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – 2-ге вид., виправл. – Т. 1. – Київ : Аконіт, 2008. – 928 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укладачі : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – 2-ге вид., виправл. – Т. 2. – Київ : Аконіт, 2008. – 928 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гувайнюк, М. Ф. Кобилянська. – Київ : Вища школа, 1994. – 670 с.
9. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. – Київ : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
10. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – Київ : Вища шк., 1994. – 414 с.
11. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – Київ : Либідь, 2001. – 400 с.
12. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – Київ : Літера, 2000. – 668 с.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / К. Ф. Шульжук. – Київ : Академія, 2004. – 406 с.
14. Ющук І. П. Українська мова : підр. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / І. П. Ющук. – Київ : Либідь, 2004. – 640 с.

The paper deals with the concept of competence-based approach to the study of comparative constructions in language education of future primary school teachers. Furthermore, it focuses on the importance of syntactic competence formation provided for the students at Primary Education Department while studying “The Modern Ukrainian Language with Practice”.

From the authors' point of view, the implementation of the competence-based approach to the study of comparative constructions in Standard Ukrainian provided at Primary Education Department presupposes the following: first, clear specification of linguistic concepts such as "comparison", "simile", "comparative subordinate clause"; second, synonymic and stylistic assessment of these syntactic concepts; third, relevant selection and efficient use of comparative language constructions in various communicative situations; finally, following the rules of punctuation in the clauses with comparative constructions in written form.

Future primary school teachers should realise that comparison is a broader concept than simile. Moreover, comparison doesn't always contain a conjunction of comparison. A simile is a comparative construction that consists of a conjunction of comparison and a word or a word combination which describes a person, a thing, a phenomenon or an action by comparing them with others, more well-known and expressive. Unlike similes, comparative subordinate clauses are constructions with potential predicativity, in which we can identify the predicate focusing on the predicate of the main clause. The essential specification criterion of similes and incomplete comparative subordinate clauses with the missing predicate are syntactic functions of the words forming comparative constructions. Similes neither have their predicative centres (the subject and the predicate) nor require them. A comparative construction with the adverbial modifier or the object as a part of it is considered to be a comparative subordinate clause as the adverbial modifier or the object depends on the missing predicate.

Key words: *competence-based approach, syntactic competence, comparative construction, comparison, simile, comparative subordinate clause, specification criteria, potential predicativity.*

УДК 372.8:811.161

Лілія Рускуліс
Lilija Ruskulis

ФІЛОСОФСЬКІ Й ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF FORMING THE LINGUISTIC COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF UKRAINIAN LANGUAGE

У статті порушено проблеми сутності й природи мови, гіпотези її виникнення й етапи становлення й розвитку, її взаємозв'язки з реальним світом, вплив на мислення й світогляд особистості, співвідношення між природною і штучною мовами на основі студіювання праць В. фон Гумбольдта й неогумбольтіанців, Ф. де Соссюра, Н. Хомського, О. Потебні; з'ясовано причини виникнення філософії мови як науки; проаналізовано розвиток філософських ідей у різні історичні періоди.

Ключові слова: *лінгвофілософія, філософія, мова, функції мови, мовлення, мислення.*

Проблеми сутності й природи мови, гіпотези її виникнення й етапи становлення та розвитку, її взаємозв'язки з реальним світом, вплив на мислення й світогляд особистості, співвідношення між природною і штучною мовами тощо вписуються в багатовікову історію лінгвістичних учень, що сьогодні стали предметом дослідження не тільки мовознавства, а й філософії, логіки, психології, соціології, етнографії, культурології й інших наук, бо, як уважає І. Білодід, "одним із важливих теоретичних завдань є дослідження і опис усіх сторін будови і життя національної мови як суспільного явища, як засобу багатоманітного спілкування в людському колективі, засобу людського пізнання, фактора розвитку і збагачення думки,